

СУДОВІ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ ЯК НЕВПИННИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ПРОЦЕС

Константий Олександр Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Національного транспортного університету

У статті досліджуються питання етапів та змісту судових реформ, які проводилися в Україні з часу відновлення незалежності в 1991 році.

Відзначається, що ключовим завданням з часу відновлення Україною незалежності на шляху побудови правової держави постало формування самостійної від політичних сил та виконавчих владних структур судової влади, добір здатних неупереджено, на засадах змагальності та справедливості, вирішувати юридичні спори і питання винуватості особи у вчиненні правопорушень професійних суддів.

Установлено, що судові реформи розпочалися в Україні на початку 1990-х років і тривають дотепер. Ці реформи активізуються майже завжди після кожних виборів вищих представницьких інститутів влади. Наголошується, що подальше проведення судових реформ для побудови ефективної і доброчесної системи правосуддя є надзвичайно важливим як для громадян України, так і з огляду на триваючий процес переговорів про вступ України до Європейського Союзу, надання європейськими партнерами підтримки в опорі збройній агресії російської федерації.

Досліджено, що з часу відновлення незалежності судові реформи в Україні стали постійно триваючим політико-правовим процесом. Виділено шість етапів судових реформ в Україні: 1) 1991–1996 роки; 2) 1996–2005 роки; 3) 2005 – 2010 роки; 4) 2010 – лютий 2014 року; 5) березень 2014 – липень 2019 року; 6) з серпня 2019 року – дотепер. Розкрито особливості кожного етапу судових реформ.

Підсумовано, що під час започаткування проведення чергового етапу судових реформ в Україні незмінно декларувалася мета провести модернізацію функціонування судової влади відповідно до потреб підвищення ефективності захисту в судах порушених прав і свобод людини, прав та законних інтересів юридичних осіб, підвищення суспільної довіри до суду. Водночас під час практичного проведення судових реформ завжди поставало питання дотримання таких фундаментальних засад конституційної демократії як самостійність судів, незалежність та незмінюваність суддів, неприпустимість будь-якого впливу на них.

Ключові слова: судові реформи, правосуддя, незалежність суддів, політико-правовий процес, довіра до суду, європейська інтеграція.

Konstantiy Oleksandr. Judicial reforms in Ukraine as a continuous political and legal process

The article examines the stages and content of judicial reforms that have been carried out in Ukraine since the restoration of independence in 1991.

It is noted that the key task since Ukraine regained independence on the path to building a state based on the rule of law has been the formation of a judicial branch independent of political forces and executive power structures, the selection of professional judges capable of impartially, on the principles of adversarial and fair, resolving legal disputes and issues of a person's guilt in committing offenses.

It has been established that judicial reforms began in Ukraine in the early 1990s and continue to this day. These reforms are almost always intensified after each election of the highest representative institutions of power. It is emphasized that further implementation of judicial reforms to build an effective and fair justice system is extremely important both for the citizens

of Ukraine and in view of the ongoing process of negotiations on Ukraine's accession to the European Union, and the provision of support by European partners in resisting the armed aggression of the Russian Federation.

It is studied that since the restoration of independence, judicial reforms in Ukraine have become an ongoing political and legal process. Six stages of judicial reforms in Ukraine are distinguished: 1) 1991–1996; 2) 1996–2005; 3) 2005–2010; 4) 2010–February 2014; 5) March 2014–July 2019; 6) from August 2019 to the present. The features of each stage of judicial reforms are revealed.

It is summarized that during the launch of the next stage of judicial reforms in Ukraine, the goal was invariably declared to modernize the functioning of the judiciary in accordance with the needs of increasing the effectiveness of protection in the courts of violated human rights and freedoms, the rights and legitimate interests of legal entities, and increasing public trust in the court. At the same time, during the practical implementation of judicial reforms, the question of compliance with such fundamental principles of constitutional democracy as the independence of courts, the independence and immutability of judges, and the inadmissibility of any influence on them has always arisen.

Key words: *judicial reforms, justice, independence of judges, political and legal process, trust in the court, European integration.*

Ключовим завданням з часу відновлення Україною незалежності в 1991 року на шляху побудови правової держави, яка за визначенням теоретиків права часів СРСР була іманентно властива антагоністичному буржуазному ладу [1, с. 3], стало формування самостійної, незалежної від політичних сил та владних структур виконавчої вертикалі системи судової влади, добір здатних неупереджено, на засадах змагальності та справедливості, виключно на основі норм закону, а не адміністративних вказівок, вирішувати справи професійних суддів.

Загалом судові реформи в Україні розпочалися ще на початку 1990-х років і тривають дотепер, активізуючись майже завжди після кожних виборів вищих представницьких інститутів влади. Хоча реформа судів в Україні розпочалася з проголошення незалежності держави, як ще в 2015 році відзначав М. Д. Савенко, є певний скепсис щодо можливості її швидкого завершення [2, с. 10].

Відмітимо те, що побудова ефективної і доброчесної системи правосуддя на національному рівні все ще не є завершеною, а радше залишається одним із надзвичайно важливих «домашніх» завдань у триваючому процесі переговорів про вступ України до Європейського Союзу (далі – ЄС) [3, с. 29].

Загалом судові реформи, які відбувалися протягом періоду з відновлення незалежності в Україні до сьогодні, умовно можна поділити на такі етапи:

Перший (початковий) етап (1991–1996 роки), на якому відбувалося формування правових засад організації судоустрою і статусу суддів незалежної Української держави. В розділі I схваленої Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII першої Концепції судово-правової реформи необхідність реформування у судовій сфері пояснювалася тим, що «суди республіки ... не завжди надійно охороняли права і свободи людини, являли собою важливий інструмент командно-адміністративної системи і змушені були бути провідниками її волі» [4].

До позитивних здобутків першого етапу судових реформ в Україні можна віднести законодавче врегулювання гарантій самостійності судів та у цілому правового статусу суддів, створення системи кваліфікаційних комісій і запровадження діяльності органів суддівського самоврядування.

Другий етап (1996–2005 роки) – передбачав приведення системи судоустрою і гарантій незалежності суддів у відповідність з положеннями прийнятої 28 червня 1996 року Конституції України.

На реалізацію приписів Розділу XII Основного Закону у вересні-жовтні 1996 року було сформовано перший склад Конституційного Суду України, а 18 жовтня цього року національний орган конституційного контролю розпочав свою роботу.

21 червня 2001 року (за сім днів до закінчення дії приписів пунктів 12 і 13

Розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, в яких визначався п'ятирічний строк після набуття нею чинності на формування системи судів загальної юрисдикції згідно зі статтею 125 Основного Закону, та зберігався несудовий (за санкціями прокурорів) порядок надання дозволів на застосування заходів, які обмежують основні права людини), Верховна Рада України прийняла десять законів щодо внесення змін до законодавства про судоустрій і статус суддів та до процесуальних кодексів з метою приведення їх норм у відповідність з положеннями Конституції, що отримали назву «мала судова реформа» [5, с. 6].

Згідно з положеннями «малої судової реформи» арбітражні суди були перейменовані на господарські, обласні – на апеляційні; перегляд судових рішень став проводитися за апеляційними і касаційними скаргами, а не в порядку нагляду; до компетенції судів віднесено вирішення питань обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту, продовження строку тримання особи під вартою, а також санкціонування проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку.

До позитивних здобутків другого етапу судових реформ можна віднести прийняття 18 березня 2004 року нового Цивільного процесуального кодексу (на заміну ЦПК УРСР), а 6 липня 2005 року Кодексу адміністративного судочинства України. Обидва ці процесуальні закони набрали чинності 1 вересня 2005 року. З цього дня розпочав роботу Вищий адміністративний суд України та почала формуватися мережа місцевих та апеляційних адміністративних судів (судових органів адміністративної юстиції).

Третій етап (2005 – 2010 роки) – етап гострої політичної боротьби за отримання важелів впливу на судову владу. Третій Президент України, який вступив на пост 23 січня 2005 року, задекларував намір «створити цілеспрямовану, науково обґрунтовану методологічну основу розвитку правосуддя в Україні на найближчі десять років», затвердивши своїм Указом від 10 травня 2006 року Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження

справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [6].

Однак більшість положень цієї Концепції не були реалізовані практично. Незважаючи на намагання Глави держави посилити свої важелі впливу на судову владу, він навпаки втратив повноваження призначати на посади голів та заступників голів судів (крім Верховного Суду України) та звільняти їх з цих посад у зв'язку з тим, що положення частини п'ятої статті 20 Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року, які передбачили такі його повноваження, Рішенням Конституційного Суду України від 16 травня 2007 року № 1-рп/2007 були визнанні неконституційними.

Четвертий етап (2010 – лютий 2014 року) – етап посилення адміністративних важелів впливу на судочинство. З огляду приписи статей 125 і 126 Конституції, які унеможлилювали одночасну заміну (звільнення) усіх суддів Верховного Суду України, способом забезпечення прийняття «потрібних» чинний на той час владі остаточних судових рішень на цьому етапі було обрано передання функцій касаційної інстанції в цивільних та кримінальних справах (відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року) новоутвореному Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, запровадження порядку вирішення питань допуску заяв про перегляд рішень вищих спеціалізованих судів Верховним Судом України колегіями суддів самих відповідних вищих спеціалізованих судів.

Пріоритет у цій реформі надавався процедурним, а не сутнісним питанням. Було посилено залежність суддів від законодавчої і виконавчої гілок влади, у тому числі через сформований переважно з числа народних депутатів, представників прокуратури та Міністерства юстиції склад Вищої ради юстиції. Наведену проблему констатував Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) [7]. Фінансування роботи більшості судів продовжувало відбуватися за «залишковим» принципом.

П'ятий етап (березень 2014 – липень 2019 року) – етап започаткування

змін складу суддів, призначених у попередні роки, і реорганізації системи судоустрою через внесення змін до Конституції України.

Доктринальне бачення п'ятого Президента, обраного після Революції Гідності, щодо шляхів і способів проведення чергового переформатування системи судів і заміни суддів було викладено в Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій його Указом від 20 травня 2015 року № 276/2015 [8].

У 2016–2019 роках було вжито ряд заходів, спрямованих на реалізацію визначених у Стратегії завдань судового реформування. А саме задля нормативного вирішення проблеми із залежністю суддів від законодавчої і виконавчої гілок влади, на існування якої Європейський суд з прав людини вказав у рішенні у справі «Олександр Волков проти України», було розроблено та 2 червня 2016 року прийнято зміни до Конституції України щодо правосуддя (Закон № 1401-VIII). Згідно з цими змінами: Вищу раду юстиції перетворено у Вищу раду правосуддя (далі – ВРП), у складі якої згідно з міжнародними стандартами передбачено перебування більшості суддів, обраних самими суддями; парламент позбавлений повноважень обирати суддів безстроково, звільняти їх з посад; компетенцією звільняти суддів, у тому числі у зв'язку з порушенням обов'язку підтвердити законність джерел походження майна, надавати згоду на затримання, арешт, взяття під варту суддів наділено ВРП; запроваджено призначення суддів на посади одразу довічно (без першого п'ятирічного випробувального строку) Президентом за поданням ВРП; визначено порядок вирішення питань створення і ліквідації судів шляхом прийняття відповідного закону, а не указу глави держави; підвищено вік, з якого можливо претендувати на зайняття посади судді (з 25 до 30 років); серед вимог, яким повинні відповідати кандидати на посади суддів, визначено «добросовісність», «компетентність» та «дотримання професійної етики» тощо.

Також згідно із внесеними Законом № 1401-VIII змінами найвищий судовий

орган в системі судоустрою України в тексті Конституції було перейменовано на «Верховний Суд» (без слова «України»). Це уможливило, за задумом розробників реформи, проведення зміни складу його суддів через проведення конкурсного добору з наданням можливості брати участь у ньому особам з поза меж судової системи (науковцям та адвокатам з професійним стажем понад десять років).

З приводу відповідності засадам конституційної демократії запроваджених новацій у судовій системі Конституційний Суд України в пункті 13 мотивувальної частини Рішення від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 вказав, що перейменування відповідно до Закону № 1401-VIII закріпленого в Конституції України органу – Верховного Суду України – не могло відбуватися без переведення суддів Верховного Суду України на посади суддів Верховного Суду, оскільки немає відмінностей між юридичним статусом судді Верховного Суду України та судді Верховного Суду, а вилучення слова «України» – власної назви держави – із словесної конструкції «Верховний Суд України» не могло бути підставою для звільнення всіх суддів Верховного Суду України або їх переведення до іншого суду, тим більше суду нижчої інстанції [9].

Змінами, внесеними до Конституції Законом № 1401-VIII, способом забезпечення відповідності усіх працюючих на той час суддів критеріям «добросовісності», «компетентності» та «професійної етики» у підпункті 4 пункту 161 розділу XV «Перехідні положення» Основного Закону України було визначено проведення їх оцінювання (перевірок на предмет відповідності займаній посаді) в порядку, визначеному законом [10].

Не всі працюючі на час набрання чинності змінами до Конституції щодо правосуддя судді сприйняли ідею проведення їх кваліфікаційного оцінювання позитивно. Не бажаючи складати тести на знання законодавства, виконувати практичні завдання і проходити співбесіду з членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі – ВККСУ) у процедурах оцінювання, у відставку звільнилися понад 2000 суддів (чверть суддівського корпусу України) [11, с. 8]. Тому на п'ятому етапі

судових реформ виник неподоланий дотепер брак повноважних розглядати справи суддів. Це унеможлиблює багатьом фізичним та юридичним особам реалізацію права на доступ до правосуддя у розумний строк, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З часу набрання чинності нормами Закону № 1401 і Закону № 1402 (30 вересня 2016 року) до липня 2019 року (тобто протягом п'ятого етапу судових реформ) ВККСУ завершила кваліфікаційне оцінювання лише щодо 2409 суддів (однієї третини суддівського корпусу), з них: 2253 суддів успішно пройшли оцінювання та підтвердили відповідність займаній посаді; 172 – не підтвердили такої відповідності.

Отже, заплановані на цьому етапі заходи із судового реформування виявилися реалізованими лише частково, а у ряді випадків з порушенням конституційних гарантій незалежності суддів, що було встановлено Конституційним Судом України в Рішенні від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020.

Шостий етап (з серпня 2019 року – дотепер) – етап подовження судових реформ напередодні і під час опору широкомасштабній збройній агресії російської федерації та інтенсифікації європейської інтеграції України.

Після вступу на пост чинний Президент України, з огляду недосягнення задекларованих цілей судової реформи на попередньому етапі, неспроможність чинного на той час складу ВККСУ завершити розпочате в 2016 року кваліфікаційне оцінювання усіх працюючих суддів, у серпні 2019 році ініціював початок нової судової реформи, подавши на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (реєстр. № 1008 від 29.08.2019) [12]. Цей законопроєкт було прийнято як Закон № 193-IX 16 жовтня 2019 року. Цим Законом були припинені повноваження чинного на той час складу ВККСУ. Тому у жовтні 2019 року кваліфікаційне оцінювання суддів зупинилося.

13 липня 2021 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус

суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» № 1629-IX [13], яким врегульовані питання відновлення роботи ВККСУ через проведення відкритого конкурсу Конкурсною комісією при ВРП, до першого складу якої було передбачено входження трьох членів, запропонованих міжнародними та іноземними організаціями, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надавали Україні міжнародну технічну допомогу у сфері судової реформи та / або запобігання і протидії корупції.

Конкурс до ВККСУ розпочався у вересні 2021 року. Однак через широкомасштабне російське збройне вторгнення 24 лютого 2022 року був призупинений, відновився через півроку і завершився 15 березня 2023 року. 1 червня 2023 року ВРП призначила 16 членів ВККСУ. Новий склад ВККСУ провів перше організаційне засідання 6 червня 2023 року, а в листопаді цього року відновив кваліфікаційне оцінювання суддів, зупинене в жовтні 2019 року.

Варто зауважити, що в порушення базового принципу конституційної демократії – верховенства права, складовими елементами якого є правова визначеність та розумні строки провадження, зазначене кваліфікаційне оцінювання суддів триває дотепер (тобто через дев'ять років після його законодавчого запровадження). З цієї проблеми Європейська Комісія у Звіті щодо політики розширення ЄС відносно України за 2024 рік відмітила, що станом на жовтень 2024 року все ще лише близько 2500 суддів в Україні пройшли кваліфікаційне оцінювання, тоді як понад 1700 суддів його ще не пройшли [3, с. 29].

Коли 24 лютого 2022 року відбулося широкомасштабне російське збройне вторгнення, в Україні був відсутній повноважний склад конституційного органу, утвореного для забезпечення незалежності та функціонування судової влади на засадах відповідальності і підзвітності перед суспільством (ВРП), оскільки 26 січня та 23 лютого 2022 року не бажаючи проходити оцінювання на предмет відповідності критеріям професійної етики та доброчесності з боку Етичної ради, утворення якої було передбачено прийнятим в липні

2021 року Законом № 1635-IX [14], переважна більшість членів ВРП подали заяви про звільнення за власним бажанням.

Тому, зважаючи на те, що у перші дні з початку широкомасштабного російського вторгнення чимало судів та суддів опинилися на тимчасово окупованих територіях або в зонах бойових дій, призупинивши свою роботу, 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2112-IX, яким було визначено тимчасовий порядок зміни підсудності справ, належних до розгляду судам, які з об'єктивних причин не можуть здійснювати правосуддя, іншому найбільш до нього наближеному територіальному суду, а саме у спосіб видання відповідного розпорядження Головою Верховного Суду [15]. Названий порядок вирішення питань зміни територіальної підсудності справ діяв до 12 січня 2023 року, коли після обрання восьми її членів ВРП стала повноважною.

Незважаючи на широкомасштабне російське збройне вторгнення, Україна продовжувала вживати заходів, спрямованих на подовження реформ у сфері судової влади. Адже існування в державі-кандидаті незалежного та ефективного правосуддя є важливою умовою прийняття європейськими інституціями рішення про надання членства в ЄС (відповідно до Копенгагенських критеріїв).

У порядку виконання рекомендацій Європейської Комісії, наданих при ухваленні 23 червня 2022 року рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС, в серпні та вересні 2023 року було прийнято два закони: щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів (Закон від 9 серпня 2023 року № 3304-IX) та щодо зміни статусу та порядку формування Служби дисциплінарних інспекторів ВРП (Закон від 6 вересня 2023 року № 3378-IX) [16]. А 28 листопада 2024 року ВРП після проведення відповідного конкурсу призначила строком на п'ять років у склад Служби дисциплінарних інспекторів 21 дисциплінарного інспектора, які почали здійснювати попередній розгляд скарг на суддів.

Відновлення в 2023 році роботи ВККСУ та ВРП дало можливість частково вирішити проблему із заповненням вакансій суддів

у місцевих судах. 8 травня 2024 року на підставі подань ВРП Президент України призначив на посади в місцевих загальних, адміністративних та господарських судах 114 суддів, а 4 червня 2024 року ще 214.

З метою забезпечення прогресу в переговорах із вступу України до ЄС за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» Кабінет Міністрів України 14 травня 2025 року видав розпорядження № 475-р, яким серед іншого схвалив Дорожню карту з питань верховенства права [17]. У зазначеній Дорожній карті визначено 124 стратегічних результати, а також 529 основних заходи, спрямовані на подальше проведення реформ за переговорними розділами 23 «Судова влада та основоположні права» та 24 «Юстиція, свобода і безпека».

Водночас задля виконання рекомендацій Європейської Комісії, вказаних у Звіті в рамках Пакета розширення Європейського Союзу за 2024 рік (щодо України) та кроку 3.5 Плану України, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р, Уряд 9 квітня 2025 року подав у Верховну Раду України проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо удосконалення процедур подання та перевірки декларацій доброчесності суддів (реєстр. № 13165 від 09.04.2025). Цим законопроєктом передбачено об'єднання декларацій доброчесності та родинних зв'язків судді в один документ; уточнення тверджень та відомостей, які мають зазначатися суддею в цій декларації; та проведення ВККСУ за участю Громадської ради доброчесності протягом двадцяти чотирьох місяців з дня набрання чинності цим Законом перевірки декларацій суддів вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду [18].

Разом з тим Пленум Верховного Суду у своєму висновку до законопроєкту реєстр. № 13165 вказав, що його положення щодо проведення одноразової перевірки декларацій доброчесності виключно суддів вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду, створюють загрозу незалежності судової влади та порушують конституційний принцип суддівської незалежності, і тому

запропонував парламенту відхилити цей законопроект [19]. Верховна Рада України 6 червня 2025 року прийняла за основу із визначенням скороченого строку для підготовки до другого читання альтернативний до урядового законопроект, поданий народним депутатом України Калауром І. Р. (реєстр. № 13165-2 від 25.04.2025) [20]. Цей законопроект, на відміну від поданого Урядом, не містить приписів про проведення перевірок декларацій доброчесності та родинних зв'язків суто суддів вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду в зазначений дворічний строк з дня набрання чинності відповідним законом, а визначає планомірне проведення ВККСУ перевірок названих декларацій, поданих усіма суддями України. Однак не можна виключати, що норма щодо проведення одноразової (позапланової) перевірки декларацій доброчесності суто суддів вищих судів можуть з'явитися під час прийняття законопроекту реєстр. № 13165-2 у другому читанні, зважаючи на позицію міжнародних партнерів.

Таким чином проведене дослідження дозволяє підсумувати, що з часу відновлення незалежності судові реформи в Україні були постійно триваючим (динамічним) політико-правовим процесом. У названому процесі умовно можна виділити шість етапів: 1) 1991–1996 роки; 2) 1996–2005 роки; 3) 2005 – 2010 роки; 4) 2010 – лютий 2014 року; 5) березень 2014 – липень 2019 року; 6) з серпня 2019 року – дотепер. Під час започаткування проведення чергового етапу судових реформ в Україні, з одного боку, незмінно декларувалася мета провести модернізацію (осучаснення) судової влади відповідно до потреб покращення (підвищення ефективності) захисту в судах порушених прав і свобод людини, прав та законних інтересів юридичних осіб, підняття суспільної довіри до суду, а з іншого – практично робилися спроби призначити у ключові суди «своїх» суддів та підпорядкувати інших, створити систему прийняття «бажаних» для залучених до процесу реформування суб'єктів судових рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соломін О. А. Концепція правової держави: сучасний контекст. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2012. Т. 134. URL.: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ff0bdd95-89ce-4fff-a306-6592b1d9005b/content>
2. Савенко М. Д. Судова реформа в Україні: конституційний аспект. *Наукові записки НаУКМА*. 2015. Т. 168. *Юридичні науки*. С. 9–14.
3. Communication on EU enlargement policy. Ukraine 2024 Report/ European Commission, Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf
4. Концепція судово-правової реформи в Україні, схвалена постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>
5. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 6–15.
6. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
8. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>
10. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n3>

11. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. Brussels, 17.06.2022 COM (2022) 407 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/opinion-ukraines-application-membership-european-union_en

12. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» (реєстр. № 1008 від 29.08.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1008&skl=10

13. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» від 13 липня 2021 року № 1629-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-IX#Text>

14. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» від 14 липня 2021 року № 1635-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-20#Text>

15. Закон України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 3 березня 2022 року № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

16. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» від 6 вересня 2023 року № 3378-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3378-IX#Text>

17. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text>

18. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо удосконалення процедур подання та перевірки декларацій доброчесності суддів (реєстр. № 13165 від 09.04.2025). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/56171>

19. Затвердження висновків щодо законопроектів стосовно вдосконалення процедур подання та перевірки декларацій доброчесності суддів і дисциплінарних та інших процедур щодо суддів – підсумки засідання Пленуму ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1816335/>

20. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо удосконалення декларацій доброчесності суддів та родинних зв'язків судді» (реєстр. № 13165-2 від 25.04.2025). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56277>